

Knygos

NAUJOS KNYGOS BESIMOKANTIEMS FILOSOFUOTI

„Šių metų vėlyvą vasarą Lietuvos knygų prekystaliai pagausėjo dviem knygomis – Tomo Sodeikos ir Jūratės Baranovos filosofijos vadovėliu XI–XII klasėms¹ ir Jūratės Baranovos parašyta mokytojo knyga *Etika: filosofija kaip praktika*². Baranova ir anksčiau buvo gerai kolegoms žinoma kaip mokomosios filosofijos literatūros, skirtos tiek aukštųjų, tiek vidurinių mokyklų studentams, autorė. Atsimenu, vieną rudens rytą širdis man suvirpėjo pro troleibuso langą pamačius, kaip trapi gimnazistė skuba į pamokas, glausdama prie krūtinės jos dar 1998 metais pasirodžiusią *Filosofinės etikos chrestomatiją* su išdidžiu žuvėdros profiliu ant viršelio. Po dvejų metų pasirodė šios autorės *Istorijos filosofija*, kuri novatoriškai pratęsė Broniaus Genzelio, Broniaus Kuzmicko, Jokūbo Minkevičiaus, Romualdo Ozolo, Kristinos Rickevičiūtės, Antano Rybelio ir kitų dar 1970-ųjų pradžioje pradėtą įsimintiną lietuviškų filosofinių chrestomatijų leidybos tradiciją. Praėjo dar dveji metai, ir mes galime pasidžiaugti naujais Baranovos darbštumo ir kūrybingumo vaisiais. Ji

ne tik padovanojo knygą, kuri etikos mokytojams ir jų mokiniams leis geriau pasinaudoti ana *Chrestomatija* su žuvėdra ant viršelio, bet ir padėjo kolegai Sodeikai užbaigti seniai brandintą projektą.

Neatsitiktinai paminėjau lietuviškas filosofines chrestomatijas, kurių leidimas ir skaitymas buvo viena iš lietuviškos tyliosios kultūrinės rezistencijos formų. Pristatomos knygos šią jau seną bei garbingą tradiciją savaip tęsia pritaikydamos ją prie naujų rinkos, žinių ir vartojimo visuomenės sąlygų. Neabejoju, kad jaunas skaitytojas, pirmą kartą vartydamas šias knygas, patirs tą patį įspūdį, kurį patiria kaimietis ar filosofas, pirmą kartą atsidūręs prekybos centro salėje. Sodeika filosofiją vadina žodžių vaisėmis. Pristatomų knygų puslapiai – kaip kokios „Supermaksimos“ gastronomijos skyriaus prekystaliai. Viso tiek daug ir svarbiausia – yra iš ko pasirinkti, nors kaip tik tai ir gali būti sunkiausia. Savo *Etikos* įvadą Baranova užbaigia kreipimusi į įsivaizduojamą skaitytoją: „skeptiškai nusiteikusiems filosofijos mokymo atžvilgiu galima priminti Senekos žodžius: ‘Saulės atokaitoje atsidūręs žmogus įdega, net jeigu jis neketino degintis, o kiek ilgiau užsisėdėjęs tepalų parduotuvėje išsineša su savimi jos kvapą. Tie, kurie pabuvojo pas filosofą, net ir

¹ Sodeika, Tomas; Baranova, Jūratė. *Filosofija*. Vadovėlis XI–XII klasėms. Vilnius: Tyto alba, 2002.

² Baranova, Jūratė. *Etika: Filosofija kaip praktika*. Vilnius: Tyto alba, 2002.

nesistengdami būtinai pasiims ką nors nau-
dingo.“³

Tikrai. Išeiti iš Tomo ir Jūratės „supermak-
simų“ ko nors neišsinešus neįmanoma. Akį
glosto ir gundo skoningai parinktos iliustra-
cijos, žvilgsnį kviečia sustoti žinomų pasau-
lio ir Lietuvos menininkų kūrinų reproduk-
cijos, poetų eilės. Knygos labai lietuviškos.
Pasaulio filosofinė išmintis jose susiejama su
literatūros ir meno tradicijomis, su šiuolaiki-
nių Lietuvos rašytojų ir menininkų kūryba.
Šiuo atžvilgiu tos knygos yra unikalios, ir aš
beveik tikras, kad Baranova yra vienintelis
žmogus Lietuvoje, kuris galėjo tai padaryti.
Jūratės kūrybinį kelią seku jau daugelį metų.
Matau, kaip stiprėja ir bręsta jos, kaip rašyto-
jos, talentas. Jos ranka valdo vieną stipriausią
lietuviškos filosofinės eseistikos plunks-
nų. Ji turi savo filosofinį kredo, kurį nuosekliai
realizuoja literatūrinėje veikloje. To kredo iš-
takas matau jos daktaro disertacijoje, skirtoje
Williamo James'o, vieno iš nacionalinės ame-
rikiečių filosofijos – pragmatizmo pradininkų,
tiesos sampratai. Ta disertacija buvo ap-
ginta 1986 m. Tada pragmatizmo idėjas naujai
atrado ir įvertino filosofai postmodernistai,
pavyzdžiui, Richardas Rorty (JAV). Pragma-
tizmo filosofijos idėjos mūsų šalyje dažnai
suvokiamos iškreiptai ir supaprastintai. Iš tik-
rųjų viena iš svarbiausių džeimisiškojo prag-
matizmo idėjų skelbia, kad filosofija turi pa-
dėti žmonėms gyventi ir išgyventi, pakelti
gyvenimo smūgius ir negandas. Tokia filoso-
fija visų pirma turi būti geras rašymas, gera
literatūra. Jūratės knygos ir patenkina tokios
literatūros poreikį, ir ugdo naujos Lietuvos
skaitytojų kartos skonį. Neabejoju, kad jau grei-
tai galėsime pasidžiaugti žiedais ir vaisiais tų

³ Ten pat, p. 25.

sėklų, kurias šiandien jos tekstai beria į tos
naujos kartos vaizduotės dirvą.

Prieš porą metų, rašydamas Baranovos *Istorijos filosofijos*⁴ recenziją, pradėjau tokia fra-
ze: ši knyga „galutinai įtvirtina knygos auto-
rės kaip vienos produktyviausių šiuolaikinės
lietuvių filosofinės raštijos bendradarbių ir
didžiausio banginio tos raštijos didaktiniame
skyriuje reputaciją.“⁵ Šiandien savo mintis no-
rėčiau užbaigti teiginiu, kad galime kalbėti
apie Baranovą kaip apie naują Lietuvos filo-
sofijos ir žvaigždę, ir kultūros heroję, kuriai
jos istorijoje tikrai bus skirtas atskiras pusla-
pis. Kas jame bus parašyta, perskaitysime ar
sužinosime artimiausiais metais.

Ta ilga citata, kuria prasideda šis straips-
nis, yra trumpa šios recenzijos autoriaus *lau-
datio*, perskaityta per abiejų knygų iškilmin-
gą pristatymą, kurį energingoji *Tyto alba*
vadovė, andainyksičių metų Lietuvos metų mo-
teris Lolita Varanavičienė surengė 2002 m.
rugsėjo 12 d. Mokslų akademijos Didžiojoje
salėje (Gedimino pr. 3). Įdomu, kad iš prad-
žių renginį buvo ketinta surengti Mažojoje
salėje, tačiau netikėtai į jį suplūdo kone tiek
pat žmonių, kiek į Didžiąją salę atėjo 1988 m.
birželio 3 d., kai čia buvo įkurtas Lietuvos
Persitvarkymo Sąjūdis. Netgi dalis žmonių bu-
vo tie patys, pavyzdžiui, vienas Sąjūdžio tė-
vų – Arvydas Juozaitis, beje, tais pačiais me-
tais su Jūrate Baranova apgynęs daktaro (tada –
dar mokslų kandidato) disertaciją, o dabar
einantis aukštas premjero patarėjo pareigas.
Nors vasaros atostogų nuotaika dar toli gražu
nebuvo išsisklaidžiusi, o miestą gaubė aplinkui
degusių durpynų smogas, salėje šmėkš-

⁴ Baranova, Jūratė. *Istorijos filosofija*. Vilnius: Alma
littera, 2000.

⁵ Norkus, Z. „Nauja dviejų lietuviškos filosofinės
raštijos tąsa“, *Problemos*, 2000, Nr. 59, p. 120.

čiojo leidybos verslo ryklių, akademinų, paraakademinų ir neakademinų elitų atstovų dvasingi veidai. Vėlgi netikėtai paaiškėjo, kad matuojant žmonių skaičiumi prezentacija virto vos ne didžiausiu praėjusių metų Lietuvos filosofinio gyvenimo įvykiu. Toli gražu ne kiekvienas rašytojas, kuris laukia nesulaukia kada gi jo kūrybai bus skirta bent pastraipa mokykliniame šiuolaikinės lietuvių literatūros vadovėlyje, nusipelno tokio didelio publikos dėmesio naujam savosios beletristinės vaizduotės produktui. Knygų pristatymas netikėtai davė progą pasidžiaugti, kad filosofija yra gana reikšmingas Lietuvos filosofijos kultūros reiškinys, aprėpiantis gana plačią ne vien profesionalų auditoriją.

Ne visi kalbėjusieji⁶ knygas ir jų autorius vien gyrė. Autoriai gynėsi. Sėkmingiausiai tai sekėsi daryti Sodeikai, kuris kritikus nuginklavo įkvėptai improvizuodamas vieną tų savo filosofinių žodžio magijos, muzikos ir filosofinės pozos *happening*'ų, prieš kuriuos nublanksta netgi Valentino Masalskio monospektakliai mažosiose scenose⁷. Galų gale per mažai buvo tik raudonojo vyno. O pačios knygos vos ne dvi savaitės puikavosi perkamiausių knygų stende „Akademinėje knygoje“. Pasakui dar ilgai netilo šurmuly s masinėse informacijos priemonėse. Knygos netgi sulaukė specialios Lietuvos radijo laidos – tai turbūt irgi beprecedentis įvykis Lietuvos filosofijos istorijoje. Tiesiog neprisimenu jokios kitos filosofijos knygos, kuri būtų taip sutikta.

⁶ Be šių cilučių autoriaus, kalbėjo Arvydas Juozaitis ir Vytautas Ališauskas. Įdomu, kad abiejų prelegentų, kurie politikoje atstovauja priešingiems Lietuvos politinio spektro galams, pastabos ir vertinimai daug kuo sutapo.

⁷ Iš tikrųjų Sodeikos oralinio filosofavimo stilistika labiau primena garsaus vokiečių poeto ir mistagogo Stefano George's (1868–1933) poezijos vakarėlius.

Visos šios precedento neturinčios aplinkybės recenzento padėtį daro itin keblią. Kai *Problemu* numeris, kuriam rašau šį tekstą, išvys dienos šviesą, nuo mano aprašomų įvykių bus jau praėję daugiau nei metai. Nelengva rašyti apie knygas, kai žinai, kad joms savo „taip“ jau pasakė ir *populus*, ir Jos Didenybė Rinka. Be to, vieną jų – *Etika: filosofija kaip praktika* savo išsamioje recenzijoje jau profesionaliai aptarė kolegė Nijolė Lomanienė, knygos dalyką – etiką – dėstanti Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto studentams⁸.

Belieka užbaigti keliomis pastabomis apie kitą knygą – filosofijos vadovėlį vyresniesiems klasėms.

Visų pirma reikia pasakyti, kad knyga yra novatoriška. Todėl ji gali būti ginčijama ar net atmetama – tai išryškėjo ir per knygos pristatymą (tiesa, kaip ir menams, tai visai nebūtinai trukdo kūrinio sėkmei, greičiau atvirkščiai). Pirma, tai, kas joje netradiciška, yra vaizdo ir žodžio, poetinio ir filosofinio žodžio dermė. Šitai krinta į akis vos tik paėmus knygą į rankas. Tūlą skaitytoją, kuriam filosofija visų pirma asocijuojasi su silogizmais, tai gali netgi įžeisti (kaip paaiškėjo pristatant knygą). Tačiau turbūt čia visų pirma verta prisiminti knygos adresatą – vyresniųjų klasių mokinį, išaugusį jau „McLuhano galaktikos“ daugialypės terpės aplinkoje. Filosofijos knyga „su paveiksliukais“ tikrai greičiau patrauks tokio skaitytojo dėmesį, o tai reiškia pirmą sėkmingo dar vienos sielos „suedžiojimo“ žingsnį, kuris baigiasi tą dieną, kai jaunuolis, mokytojų nespaudžiamas savo iniciatyva nusiperka pirmąją filosofijos knygą. Be to, filosofijos mokomoji knyga „su paveiksliukais“ nėra visiškai naujiena Lietuvos knygų prekyboje –

⁸ Lomanienė, N. „Egzistencinio nerimo etika“, *Kultūros barai*, 2002, Nr. 12, p. 79–82.

pakanka prisiminti, kad ir garsųj *Filosofijos atlasą*⁹ bei verstinį M. Fürst ir J. Trinkso vadovėlį¹⁰. Kas iš tikrųjų gali sutrikdyti – tai sudarytojų sprendimas (kiek nutuokiu, jis turi būti įrašytas į Baranovos sąskaitą) įtraukti vaizdinę medžiagą, poezijos, prozos, beletristikos ir filosofijos tekstus *lygiomis teisėmis*: ir vieni, ir kiti, ir treči, ir ketvirtvi vienodai gali būti atramos taškas, stimulas ar akstinas „meditacijoms“.

Čia jau turite pereiti prie antro potencialiai kontroversiško knygos bruožo. Knyga tik išoriškai primena anglosaksoniško stiliaus filosofines chrestomatijas, kokia yra jau minėta Baranovos *Istorijos filosofija*. Nėra ji ir paprastas legendinės lietuviškų filosofinių chrestomatijų serijos tęsinys. Knyga yra medžiagos meditacijoms – tam tikroms psichofizinio ir psichoterapinio poveikio pratyboms – rinkinys. 28–29 knygos puslapiuose pateikiamos 10 meditacijos taisyklių, kurios prasideda nurodymu iš skaityto teksto pasirinkti VIENĄ mintį, toliau sakoma, kaip po to reikia atsisėsti, kvėpuoti ir t. t. prieš sutelkiant visą dėmesį į tą VIENĄ mintį bei leidžiant „jai ramiai pulsuoti jūsų kvėpavimo ritmu ir pasklisti po visą kūną“¹¹. Be to, svarbu, „kad jokios kitos mintys neblaškytų“¹². Taigi meditacijai pakanka vienos vienintelės minties, o tokią galima rasti ir nefilosofiniame tekste ar netgi vaizdelyje. Kai kur sudarytojai eina dar toliau (Rytų link), siedami meditaciją jau tiesiai su dzenbudistiniu sąmonės ištuštinimu¹³.

⁹ Kunzmann, P. ir kt. *Filosofijos atlasas*. Vilnius: Alma littera, 2000.

¹⁰ Fürst, M.; Trinks, J. *Filosofija: vadovėlis vidurinėms mokykloms*. Vilnius: LUMEN, 2000.

¹¹ Sodeika, T.; Baranova, J. *Filosofija*, p. 29.

¹² Ten pat.

¹³ Žr., pvz., užrašą po japonų dailininko Šimonūros paveikslu „Kanzasas. Vargšas vienuolis“ psl. 27: „neieškokite akimis vienuolio figūros – ji kitame fragmente. Tiesiog leiskite akims laisvai klaidžioti. Slopinkite mintis. Atsiverkite tam, ką matote.“

Meditacija nėra kokių nors problemų sprendimas atsakymų į klausimus ieškojimo, jų tikrinimo ir pagrindimo prasme. Kaip nurodo sudarytojai, „tai, ką patiriame medituodami, dažniausiai esti žodžiais neišreiškiamą patirtis, bet ji yra ne mažiau prasminga negu tai, apie ką galime kalbėtis, nes kaip tik ji ir yra mūsų tikriausia tikrovė“¹⁴. Taip pat ir Sodeikos *vade mecum* meditacijos klausimais – Johannesas Baptistas Lotzas meditacijos patirtį apibūdina naudodamas klasikinį pluoštą metaforų, kuriomis operuoja Rytų ir Vakarų mistikai: „su didžiąja patirtimi ir didžiuoju persimainymu ateina skaidrumas [...]. Padidėjusio gebėjimo išgyventi dėka, kurį subrandina minėtieji du aspektai, medituotojuje kaip tretysis aspektas ima skleistis subtili pajauta arba *imlumas* giliausia gelmei, pro viską įžvelgiantis švytint tą gelmę. Po paviršiumi slypėję dalykai dabar iškyla į pirmąjį planą; buvusi tolima, paslaptis priartėja ir tampa matoma kasdieniuose dalykuose. Gelmės reginčiam medituotojo žvilgsniui nebėra nieko plokščia ir paviršutiniška, nes jam visur atsiveria bedugnė, todėl per būtį ir pasaulį jis eina kaip *regintysis* tarp aklujų. Jo nejaudina šių priekaištai, kad jis vaikosi fantazijų arba kliedesių, nes jo skaidrumo patirtis stipresnė už šnekas tų, kurie iš tikrųjų tarsi akli kalba apie spalvas. Dėkingas už tai, ką gavęs, medituotojas nesipuikuodamas būna su tais, kurie slenksčio neperžengė, įsitikinęs, kad neregį turi mokyti regintysis, o ne atvirkščiai.“¹⁵

Tačiau mistinis dėmuo (turbūt jį reikia įrašyti į Sodeikos sąskaitą) nėra vienintelis. Sakyčiau, jis yra ezoterinis – kažkodėl nesitiki, kad Lietuvoje atsirastų daug filosofijos mokytojų, kurie sugebėtų pusę filosofijos pamokos (rekomen-

¹⁴ Sodeika, T.; Baranova, J. *Filosofija*, p. 26.

¹⁵ Ten pat, p. 28.

duotina meditacijos pratybų trukmė, anot autorių, – 15–20 min.¹⁶) panaudoti meditacijos pratyboms. Visuomet atsiras (galiniuose suoluose) kikenančių neklaužadų, kurie nepanorės „peržengti slenksčio“. Žinoma, būtų nuostabu, jeigu tokių mokytojų būtų daugiau, nes jaunuoliai ir jaunuolės, įvaldę meditacijos meną, tikrai neuostys klijų – jau nekalbant apie brangesnių ir pavojingesnių kvaišalų vartojimą.

Tačiau knyga turi ką pasiūlyti ir nenorintiems „peržengti slenksčio“ agnostikams ir pistikams. Visą knygos formulę sudaro trys dėmenys:

mistika + postmodernioji edifikacija +
+ (vokiečių) filosofinės antropologijos
tradicija.

Antrąjį dėmenį užrašyčiau į Baranovos ir jos jau minėtų *vademecum*'ų – Richardo Rorty ir Williamo Jameso sąskaitą. Tas dėmuo gali būti identifikuotas su kitu kampu filosofavimo trikampyje interpretacija-diskusija-meditacija, apie kurį rašo sudarytojai¹⁷. Tas kampas yra diskusija. Tai vėlgi nėra tokia diskusija, kurios turinį sudaro tam tikros problemos sprendimas, siūlant tam tikrus atsakymus į tam tikrą klausimą ir ieškant to atsakymo, kuris geriausiai atlaiko kritiką. Tai yra rortiškasis *conversation*, kuris labiau primena ne mokslinę diskusiją, bet malonų laiko leidimą besišnekučiuojant su tokiais pat apsiskaičiusiais pašnekovais. Sprendimo galios ir sąmojo turnyru toks *conversation* pratęsia ir užbaigia paties skaitymo malonumą. Skaitytojui, ieškančiam tokio malonaus skaitymo, knyga tikrai turi ką pasiūlyti. Filosofijos, poezijos, beletristinės prozos ir vaizduojamojo meno sujun-

gimas po vienu viršeliu tiksliai atliepia rortiškuosius siekinius, o pačią knygą daro bene ryškiausiu postmodernistinės literatūros reiškiniu šiuolaikinėje lietuviškoje filosofinėje raštijoje. Iš tiesų Lietuvos filosofai yra nemažai prirašę apie postmodernizmą. Aptariamoji knyga parodo, kaip būti postmodernistu.

Filosofinės antropologijos dėmuo, kurį galima sieti su trečiuoju filosofavimo trikampio kampu – interpretacija, vėlgi turi būti įrašytas visų pirma į Sodeikos sąskaitą. Turiu omenyje tekstų sudėliojimo schemą¹⁸, kurioje visa kultūros gyvenimo apraiškų gausa interpretuojama kaip skirtingų ir spalvingų žmogaus fenomenų žaismas. Sąvoka „interpretacija“ šiame kontekste nėra atsitiktinė. Pirminis interpretacijos objektas yra tekstai, tačiau interpretuodami tekstus kalbame ir apie vieną ar kitą žmogiškosios realybės aspektą – darbą, žaidimą, kovą, meilę, mirtį, mokslą, meną, moralę, politiką, teisę, istoriją, religiją ir pan., kurie tais tekstais yra dokumentuojami. Pakvimpa *Bildung, Geist*, Veimaro respublika, Maxu Scheleriu, Arnoldu Gehlenu, Helmuthu Plessneriu, Ernstu Rothackeriu, Michaeliu Landmannu, o nuo III dalies „Žmogaus institutai“ – šiek tiek ir (tokia nuo Stasio Šalkauskio ir Antano Maceinos laikų savą, lietuvišką) kultūros filosofija ar netgi hegeliška dvasios fenomenologija. Knyga siūlo savo maršrutu iš tolo primenantį hegeliškąjį Dvasios kopimą į savižinos Golgotą, pasi-vaikščiojimą po įvairius to, ką Georgas H. vadino subjektyviąja, objektyviąja ir absoliučiąją dvasia, pašalius: su pauzėmis diskusijoms ir meditacijai. Dvasia nuo Georgo H. laikų spėjo atvirsti į žmogų, persikrikštyti į

¹⁶ Žr. ten pat, p. 29.

¹⁷ Žr. ten pat.

¹⁸ O dėl jos užpildymo, tai kai kuriais atvejais Jūratis Baranovos braižas absoliučiai dominuoja, pvz., skyriuje, skirtame istorijai.

„kultūra“, o po jos dar vieno (postmodernistinio) atkerėjimo tapti tiesiog prekybos centro knygų ir multiterpių skyriumi. Tas skyrius turi vieną pranašumą, palyginti su gastronomijos skyriumi (norėčiau kiek patikslinti gastronominę metaforą iš pirmosios straipsnio dalies). Prekybos centro gastronomijos skyriuje negalima vaišintis, tik uostyti. Neturint pinigų, ten geriau neiti. Kas kita – knygų skyrius. Jame galima vartyti knygas, perskaityti puslapį kitą. Aptariama knyga – skoningai parinktas asorti iš tokių gardžių ir kvapių puslapių¹⁹.

Aksioma, kad vartotojų skoniai skiriasi. Skaitytojas, kuris kiek nusimano apie prekybos centro asortimentą, gali pasigesti tai to, tai kito; vieno rasti per mažai, o kitko – per daug. Pavyzdžiui, būtų galima paklausti, kodėl gana menkai reprezentuojama analitinės filosofijos tradicija. Išskyrus vieną išimtį – skyrių apie *Teisę ir teisingumą* (J. Rawls, R. Nozick), analitikams žodis suteikiamas labai retai. Būtų galima papriekaištauti dėl gana atgrausaus mokslo kaip institucijos nušvietimo. Bet to daryti nenorėtume, nes mokslas (bent jau Lietuvoje) tikrai yra labai atgrasi institucija ir, be to, daugiau institucija negu mokslas.

Nors daugeliu atžvilgių knyga naujoviška ir provokuojanti, ji baigiama smetonine, kaudietiška, „šalkauskiška“ gaida: filosofinė antropologija ir / ar kultūros filosofija pasirodo esančios prolegomenai TIKĖJIMUI. Bent jau

taip skatina manyti knygos kompozicija: knyga baigiama skyriumi apie religiją kaip žmogiškąją instituciją, o pats tas skyrius – citata iš Šv. Rašto. Beje, ir Sodeikos *vademecum* meditacijos reikaluose J. B. Lotzas aiškino, kad, be filosofinės, yra ir teologinė antropologija²⁰. Pirmoji pradedanti nuo žmogaus pasaulyje savimonės, o antroji – tiesiai nuo Dievo žodžio. Knygos sudarytojai atveda skaitytoją (mokinį) prie šio slenksčio ir palieka jį meditacijos vienatvėje.

Štai tekstas, skirtas paskutinijai meditacijai:

...Pūtė didelis vėjas,
jis buvo toks stiprus,
kad skaldė kalnus ir trupino į gabalus uolas
prieš VIEŠPATĮ,
bet VIEŠPATIES nebuvo vėjyje.
Po vėjo – žemės drebėjimas,
bet VIEŠPATIES nebuvo žemės drebėjime.
Po žemės drebėjimo – ugnis,
bet VIEŠPATIES nebuvo ugnyje.
Po ugnies – švelnios tylos balsas.

Jį išgirdęs, Elijas apsigaubė veidą skraiste ir išėjęs atsistojo prie olos angos (1 Kar 19, 11–12).

Nežinau, kaip knygos gauna kurijos IMPRIMATUR. Jeigu rašyčiau recenziją ne *Problems*, bet kurijai, tai ir užbaigčiau rekomendacija knygai suteikti NIHIL OBSTAT. Knyga tikrai gražiai papuoš mokyklų bibliotekas ir papenės jų ugdytinių sielas sveiku maistu.

Zenonas Norkus

¹⁹ Tik apmaudoka, kad toks brangus – gaila mokinių tėvų. Ponia Lolita, gal antrą knygos leidimą būtų galima išleisti minkštais viršeliais?

²⁰ Lotz, J. B. *Die Frage nach dem Menschen. Aufriss einer philosophischen Anthropologie*. Freiburg; München, 1966.